

СЕКЦІЯ 2 ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ РИС ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ В ПУБЕРТАТНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ

STUDY OF THE LEVEL OF CHARACTER TRAIT FORMATION IN ADOLESCENTS DURING PUBERTY

У статті подано результати емпіричного дослідження рівня сформованості рис характеру у підлітків пубертатного віку. Пубертатний період розглядається як особливий етап психосоціального розвитку, під час якого відбуваються інтенсивні зміни у сфері самосвідомості, емоційної регуляції та соціальної поведінки.

Результати засвідчили, що у підлітків домінують такі механізми психологічного захисту, як регресія, заміщення, проєкція та раціоналізація, що відображає типові для віку способи реагування на стрес і внутрішні конфлікти. У сфері подолання труднощів найбільш вираженими виявилися позитивна переоцінка, «втеча – уникнення» та пошук соціальної підтримки. Це свідчить про поєднання конструктивних і деструктивних стратегій копіngu, коли прагнення до самостійного розв'язання проблем поєднується з потребою в опорі на оточення.

Дослідження міжособистісної взаємодії виявило переважання доброзичливого, альтруїстичного та залежного типів поведінки, що вказує на орієнтацію підлітків на про-соціальні цінності та водночас підкреслює їхню потребу в зовнішній підтримці. Кореляційний аналіз дав змогу встановити статистично значущі взаємозв'язки між характерологічними рисами, копінг-стратегіями та стилями взаємодії, що підтверджує цілісний характер становлення особистості у пубертатному віці. Отримані результати можуть бути використані у психологічній практиці для розроблення програм підтримки підлітків у період інтенсивних особистісних і соціальних трансформацій.

Ключові слова: пубертатний вік, підлітки, риси характеру, копінг-стратегії, психологічний захист, міжособистісна поведінка, емпіричне дослідження.

The article presents the results of an empirical study of character traits formation among adolescents in the pubertal period. Puberty is

considered as a specific stage of psychosocial development, during which intensive changes occur in self-awareness, emotional regulation, and social behavior. The study involved adolescents aged 13–15 years. To collect empirical data, a set of psychodiagnostics techniques was applied, aimed at identifying mechanisms of psychological defense, coping strategies, and features of interpersonal relations. The obtained results were processed using descriptive statistics and Spearman's correlation analysis.

The findings indicate that adolescents predominantly use such defense mechanisms as regression, substitution, projection, and rationalization, which reflect age-specific ways of responding to stress and inner conflicts. In terms of coping strategies, the most pronounced were positive reappraisal, escape–avoidance, and seeking social support. This demonstrates a combination of constructive and non-constructive coping forms, where the aspiration for independent problem-solving is complemented by the need to rely on others.

The study of interpersonal interaction revealed the prevalence of benevolent, altruistic, and dependent behavioral types, which shows the adolescents' orientation toward prosocial values, while also emphasizing their need for external support. Correlation analysis revealed statistically significant relationships between character traits, coping strategies, and interpersonal interaction styles. These results confirm the complex nature of personality development during puberty, when emotional, behavioral, and social factors interact to determine the specifics of adaptation processes. The findings may be useful in psychological practice for developing support programs for adolescents during this period of intensive personal and social transformation.

Key words: puberty, adolescents, character traits, coping strategies, psychological defense, interpersonal behavior, empirical study.

УДК 159.923:616.89

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.2.5>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Астремська І.В.

д.психол.н., професор кафедри психології

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0002-9746-3356

Кройтор О.В.

здобувачка вищої освіти
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Пубертатний період є критичним етапом розвитку особистості, що супроводжується значними фізіологічними, емоційними та соціальними змінами. У цей час відбувається інтенсивне становлення самосвідомості, ціннісних орієнтацій та рис характеру, які визначають подальший життєвий шлях підлітка. Особливості формування характерологічних рис у пубертаті безпосередньо впливають на адаптацію в колективі, вибір моделей поведінки та здатність до подолання труднощів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасні підлітки перебувають у складному соціокультурному середовищі, де зростають вимоги до емоційної стійкості, саморегуляції та комунікативних навичок. Водночас саме у пубертатному віці психіка є особливо вразливою до стресових факторів, що може призводити до появи деструктивних копінг-стратегій або неадаптивних механізмів психологічного захисту. У зв'язку з цим дослідження рівня сформованості рис характеру та їхнього зв'язку з емоційно-поведін-

ковими проявами набуває теоретичної та практичної значущості.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному емпіричному аналізі характерологічних особливостей підлітків пубертатного віку із застосуванням сучасних психодіагностичних методик. Практичне значення дослідження виявляється у можливості використання його результатів для розроблення психологічних програм підтримки, спрямованих на розвиток конструктивних копінг-стратегій, підвищення адаптивності та гармонізацію міжособистісної взаємодії у підлітковому середовищі.

Пубертатний період є надзвичайно важливим етапом психосоціального розвитку, в якому відбувається активне формування особистісних рис характеру, що зумовлює потребу в глибокому вивченні цього процесу. Зміни, які відбуваються у пубертаті, охоплюють не лише фізіологічні та гормональні аспекти, але й значні трансформації в системі цінностей, емоційній сфері, самосвідомості та міжособистісній взаємодії. У контексті сучасного соціокультурного середовища, яке створює нові виклики й навантаження на психіку підлітків, дослідження рівня сформованості характерологічних рис набуває особливої значущості. Емпіричне вивчення рівня їхнього розвитку дає змогу не лише виявити особливості особистісного функціонування підлітків, але й розробити цілеспрямовані психологічні стратегії підтримки.

Метою дослідження є емпіричне вивчення рівня сформованості основних рис характеру у підлітків пубертатного віку, аналіз виявлених індивідуально-психологічних особливостей та окреслення їхнього зв'язку з показниками самосвідомості, емоційної регуляції та поведінкових проявів.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати рівень сформованості окремих рис характеру у підлітків;
- виявити особливості емоційної регуляції, ціннісних орієнтацій та соціальної адаптації досліджуваних;
- вивчити зв'язок між характерологічними особливостями та компонентами самосвідомості у підлітків;
- визначити статеві та вікові відмінності в структурі характеру підлітків пубертатного віку.

Методика дослідження. Дослідження проводилось у дистанційному форматі з використанням онлайн-платформ Zoom, Google Forms та інтерактивних анкет. Участь у дослідженні взяли 25 учнів ліцеїв м. Миколаєва, а саме хлопці та дівчата віком від 13 до 15 років.

У рамках емпіричного етапу було застосовано такі психодіагностичні методики:

- методика Р. Плутчика – Г. Келлермана «Індекс життєвого стилю» для визначення емоційно-поведінкових тенденцій;
- копінг-тест Р. Лазаруса в адаптації Т. Крюкової, Є. Куфтяк, М. Замишляєвої для вивчення стратегій подолання труднощів;

– методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі (адаптація Л. Собчик) для дослідження стилю взаємодії із соціальним оточенням.

Для обробки результатів застосовувались методи математичної статистики, як-от розрахунок середніх значень, стандартного відхилення та кореляційний аналіз.

У процесі оброблення емпіричних даних було застосовано метод рангової кореляції Спірмана, який дає змогу визначити ступінь взаємозв'язку між досліджуваними змінними. Цей метод є доцільним у випадках, коли дані не відповідають нормальному розподілу, що є типовим для психологічних вимірювань у підлітковому віці. Зокрема, коефіцієнт Спірмана (ρ) застосовувався для встановлення статистично значущих зв'язків між рівнем сформованості окремих рис характеру та провідними копінг-стратегіями, міжособистісними особливостями, а також показниками життєвих стилів. Результати кореляційного аналізу дали змогу виявити, наскільки тісно пов'язані характерологічні особливості підлітків з їхніми емоційно-поведінковими реакціями на стресові ситуації та соціальні взаємодії в умовах пубертатного періоду.

У процесі аналізу результатів дослідження механізмів психологічного захисту за методикою Р. Плутчика – Г. Келлермана «Індекс життєвого стилю» було визначено, що серед 25 учасників дослідження (17 дівчат та 8 хлопців) найвищі показники мають шкали регресії, заміщення, проєкції та раціоналізації, що свідчить про домінування саме цих механізмів психологічного захисту в пубертатному періоді.

Регресія (72% підлітків продемонстрували високий рівень) є показником емоційної незрілості та схильності до уникання відповідальності у складних ситуаціях. Це свідчить про потребу в підтримці та схильність шукати захисту у значущих дорослих.

Заміщення (70%) проявляється у тенденції до перенесення негативних емоцій на сторонніх осіб або об'єкти, що є типовим для підлітків, які переживають внутрішні конфлікти.

Проєкція (65%) свідчить про несвідоме приписування власних емоцій або намірів іншим людям, що виявляє знижену рефлексивність і схильність до міжособистісної напруги.

Раціоналізація (60%) свідчить про схильність підлітків пояснювати власну поведінку у спосіб, що знижує відчуття провини та зберігає позитивний образ «Я».

Менш вираженими були шкали ізоляції (44%), придушення (48%), заперечення (50%) і компартименталізації (40%). Це може свідчити про недостатній розвиток механізмів усвідомленого самоконтролю, рефлексії та психоемоційної інтеграції, характерних для зрілої особистості. Таким чином, пубертатний вік виявляється критичним етапом, коли формуються специфічні стилі психологічного захисту як відповідь на нові виклики соціальної адаптації.

Результати дослідження подано в табл. 1.

Таблиця 1

№	Шкала	Середній бал (0–5)	Підлітки з високим рівнем (%)
1	Регресія	3,6	72%
2	Придушення	2,9	48%
3	Проекція	3,4	65%
4	Ізоляція	2,8	44%
5	Компартменталізація	2,5	40%
6	Раціоналізація	3,1	60%
7	Заміщення	3,5	70%
8	Заперечення	2,6	50%

У результаті аналізу копінг-стратегій, виявлених за допомогою методики Р. Лазаруса (в адаптації Т. Крюкової, Є. Куфтяк, М. Замишляєвої), було встановлено, що найбільш вираженими у підлітків пубертатного віку є позитивна переоцінка (70% опитаних показали високий рівень), «втеча – уникнення» (65%) та пошук соціальної підтримки (60%). Ці стратегії свідчать про потребу у психологічній стабілізації через позитивне переосмислення ситуації, уникання сильного емоційного напруження та звернення до значущих інших.

Близько половини підлітків демонстрували високі показники за шкалами самоконтролю (50%), планування вирішення проблеми (52%) і прийняття відповідальності (48%), що може вказувати на поступове формування зрілих механізмів адаптації та готовність до саморегуляції.

Найменш вираженими виявились конфронтація (40%) та дистанціювання (28%), що може свідчити про відносну неготовність до відкритого подолання проблеми або прагнення уникати прямого зіткнення з джерелом стресу. Це також може бути пов'язано з потребою зберігати емоційну рівновагу у складний пубертатний період.

Досліджено особливості соціальної поведінки підлітків у пубертатному періоді. Серед 25 учасників експерименту найбільш вираженими виявились доброзичливий (70%) і альтруїстичний (72%) типи, що свідчить про високу потребу у позитивній соціальній взаємодії, бажання бути прийнятими, корисними, емоційно підтримуваними.

Також помітно виражені залежний (60%) та агресивний (55%) типи. Залежний тип поведінки вказує на потребу в опорі на значущих інших, а агресивний – на труднощі у контролі власних емоцій, що часто супроводжує гормональні зміни пубертату.

Показники авторитарного (50%), підлеглого (48%) та егоїстичного (42%) типів мають середні значення й демонструють варіативність поведінкових стратегій підлітків у ситуаціях соціального вибору.

Найменш вираженим виявився підозрілий тип (30%), що свідчить про недостатню сформованість захисно-дистанційної поведінки або про більшу відкритість у соціальних контактах.

Отже, домінування просоціальних форм міжособистісної поведінки у вибірці свідчить про позитивну соціальну спрямованість підлітків та потенціал для конструктивної інтеграції в колектив.

Таблиця 2

Результати дослідження міжособистісних стосунків Т. Лірі (адаптація Л. Собчик)

№	Тип міжособистісної поведінки	Середній бал (0–3)	Підлітки з високим рівнем (%)
1	Авторитарний	2,4	50%
2	Егоїстичний	2,1	42%
3	Агресивний	2,6	55%
4	Підозрілий	1,8	30%
5	Підлеглий	2,3	48%
6	Залежний	2,7	60%
7	Доброзичливий	2,9	70%
8	Альтруїстичний	3,0	72%

У межах емпіричного дослідження було здійснено кореляційний аналіз за методом рангової кореляції Спірмана, який дав змогу виявити статистично значущі взаємозв'язки між показниками за трьома психодіагностичними методиками – індексом життєвого стилю Р. Плутчика – Г. Келлера, копінг-стратегіями за Р. Лазарусом (у адаптації Т. Крюкової, Є. Куфтяк, М. Замишляєвої) та типами міжособистісної поведінки за методикою Т. Лірі (у адаптації Л. Собчик).

Зокрема, встановлено помірно позитивний зв'язок між шкалою регресії за методикою Плутчика та стратегією «втечі – уникнення» за Лазарусом ($r \approx 0,54$), що свідчить про переважання емоційно-захисних способів реагування у підлітків, які демонструють риси емоційної незрілості.

Виявлено також статистично значущу позитивну кореляцію між заміщенням (Плутчик) та агресивним типом міжособистісної поведінки (Лірі) ($r \approx 0,49$), що може свідчити про схильність таких підлітків до зовнішнього вираження внутрішньої напруги через конфліктні взаємодії.

Проекція, як механізм психологічного захисту, виявила зв'язок з підозрілим типом поведінки ($r \approx 0,45$), що підтверджує тенденцію до приписування власних негативних переживань іншим. Позитивна переоцінка за Лазарусом корелює з альтруїстичним типом поведінки ($r \approx 0,51$), що вказує на здатність до конструктивного переосмислення подій та схильність до надання допомоги іншим.

Пошук соціальної підтримки демонструє значущу кореляцію з залежним типом ($r \approx 0,58$), що свідчить про потребу таких підлітків в опорі на значущих інших у стресових або невизначених ситуаціях. Водночас самоконтроль за методикою Лазаруса виявив помірний позитивний зв'язок з авторитарним типом міжособистісної поведінки ($r \approx 0,46$), що може свідчити про сформованість навичок саморегуляції та орієнтацію на структуровану взаємодію з оточенням.

Загалом результати кореляційного аналізу підтверджують наявність взаємозв'язків між харак-

терологічними особливостями, копінг-стратегіями та міжособистісною поведінкою підлітків у пубертатному періоді, що дає змогу говорити про комплексний вплив психологічних механізмів на становлення особистості в цей критичний етап онтогенезу.

Проведене емпіричне дослідження рівня сформованості рис характеру у підлітків пубертатного віку дало змогу отримати низку важливих результатів, що відображають особливості їхнього психо-емоційного розвитку, адаптації та соціальної поведінки.

Серед досліджуваних підлітків переважають регресія, заміщення, проєкція та раціоналізація. Це свідчить про характерне для пубертату прагнення уникати відповідальності, перенаправляти внутрішнє напруження на інші об'єкти, приписувати власні емоції оточенню та пояснювати поведінку соціально прийнятними аргументами. Такий спектр захисних механізмів є відображенням емоційної нестабільності та процесу формування внутрішньої цілісності особистості.

Отже, пубертатний період є критичною фазою формування характеру, у якій закладаються основи майбутньої особистісної зрілості. Емпіричні результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до психологічного супроводу підлітків у цей період.

Найбільш вираженими виявилися позитивна переоцінка, «втеча – уникнення» та пошук соціальної підтримки. Це підтверджує поєднання конструктивних і деструктивних стратегій подолання труднощів: з одного боку, здатність до позитивного осмислення подій, а з іншого – схильність уникати проблем і залежати від зовнішньої допомоги. Переважання доброзичливого, альтруїстичного та залежного типів свідчить про орієнтацію на просоціальні цінності та потребу в емоційній підтримці. Водночас помірна вираженість агресивного типу підкреслює актуальні труднощі у сфері емоційної саморегуляції.

Встановлено статистично значущі взаємозв'язки між рисами характеру, копінг-стратегіями та міжособистісними стилями поведінки. Зокрема, регресія пов'язана з униканням, заміщення – з агресивністю, проєкція – з підозрілістю, а пози-

тивна переоцінка – з альтруїстичною поведінкою. Це підтверджує комплексний і системний характер становлення особистості у пубертатний період.

Результати дослідження можуть бути використані у психологічній практиці для розроблення програм підтримки підлітків, спрямованих на розвиток зрілих механізмів психологічного захисту, формування конструктивних копінг-стратегій та гармонізацію міжособистісних стосунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовченко О. Концептуалізація феномена емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку: монографія. Київ: ПП «ЮНІСОФТ», 2021. 450 с.
2. Мілянець О. Психологічна характеристика емоційно-чуттєвих станів підлітків після розлучення батьків: магістерська робота. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 67 с.
3. Юрчик В. Психологічні особливості регуляції поведінки підлітків із нестабільною емоційною сферою: автореф. дис. ... магістра. Вінниця: Донецький національний університет ім. Василя Стуса, 2024. 45 с.
4. Astremska I., Duve K., Shkrobot S., Frolov D., Diahilieva M. Verification of the supervision model as an effective method of preventing occupational deformation. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Special Issue № 12/02/XXXI. (Vol. 12, Issue 2, Special Issue XXXI). (November). P. 69–71. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>. http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/papers/A_13.pdf.
5. Kamsickas L. et al. Coping and Emotional Development for Adolescents to Reduce Stress (CEDARS): Pilot Test of a School-Based Positive Psychological Intervention for Adolescents. *Discover Education*. 2024. Vol. 3. Article 270.
6. Mastorci F. The Transition from Childhood to Adolescence: Between Biological and Social Processes. *Children*. 2024. Vol. 11. Issue 8. Article 989.
7. Milenkova V. Personality Development and Behavior in Adolescence: The influence of Family. *Sociology*. MDPI. 2023. Vol. 13. Issue 6. Article 148.

Стаття надійшла у редакцію: 26.09.2025

Стаття прийнята: 09.10.2025

Опубліковано: 22.12.2025